

УДК 37.064.1

Гузинець Олеся, Сідельник Галина

ПРОВІДНІ ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ДУХОВНО-РЕЛІГІЙНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДІ

Обґрунтовано, що духовно-релігійне виховання є складним та багатограним явищем. Виявлено, що цей феномен потребує різноманітних підходів для його вивчення. Розглянуто інституційно-соціологічний, особистісно-психологічний, феноменологічний, демографічно-середовищний, аксіологічний підходи до духовно-релігійного виховання.

Ключові слова: *духовно-релігійне виховання, інституційно-соціологічний підхід, особистісно-психологічний підхід, феноменологічний підхід, демографічно-середовищний підхід, аксіологічний підхід.*

Постановка проблеми. Духовно-релігійне виховання як феномен так і духовно-релігійні цінності як її невід’ємна складова є явищами багатограними. На основі аналізу наукових джерел встановлено, що проникнення у сутність категорій «духовне виховання», «релігійне виховання», «духовно-релігійне виховання» стає можливим за умови аналізу різних сучасних наукових підходів. Визначення їх змісту у багатьох працях здійснюється або на рівні розгорнутого наукового опису, або теоретично-концептуальних підвалин. Тому наукове вивчення духовно-релігійного виховання є важливе не лише для педагогіки, а й з позицій різних підходів та наукових галузей, зокрема таких, як соціологія, психологія, демографія, феноменологія та аксіологія. Кожна з цих наук формує певний підхід до його вивчення.

Аналіз досліджень і публікацій. У науковій літературі поняття “духовність” розкривається з точки зору релігії, філософії та психології, фундаментальним поняттям у яких є «душа». В античності поняття «дух» (пневма), «душа» (психе) відігравали ключову роль у філософії Платона та неоплатонізмі. В релігійній філософії середніх віків, ці поняття розроблялися та осмислювалися так само, як і в теології, набуваючи лише раціональних форм. У філософії Нового часу ці поняття трактуються як прояв мислення, розуму, свідомості.

У психології поняття «духовність» розглядається у матеріалістичному та ідеалістичному (релігійному) аспектах. Перший аспект яскраво представлений аксіологічним підходом, у якому духовність розглядається в контексті проблеми особистісних цінностей та життєвих пріоритетів (В. Знаков, А. Маслоу, В. Слободчиков). Другий аспект представлений «екзистенціальним» (В. Франкл), і власне, релігійним (О. Войнівська, Н. Володарська, О. Климишин, О. Колісник, О. Любченко, І. Пахомова, О. Предко), особистісним підходами.

Але у контексті сучасних підходів проблема релігійно-духовного виховання молоді не отримала системного висвітлення.

Мета статті полягає у аналізі духовно-релігійного виховання молоді на основі інституційно-соціологічного, особистісно-психологічного, феноменологічного, демографічно-середовищного, аксіологічного підходів.

Виклад основного матеріалу. Інституційно-соціологічний підхід має з'ясувати, як утворюються і функціонують релігійні групи та інститути. Проблема полягає в тому, щоб виявити мотивацію людських дій. За цих умов вірування не обов'язково впливають на поведінку: індивід може стати членом релігійної групи, не знаючи тих вірувань, яких вона дотримується. Релігійні інститути, установи, організації можуть впливати на поведінку молоді. Але це зовсім не означає, що соціальна дія не є дією осмисленою, навпаки, в її основі лежать певні соціальні регулятори (етичні норми, моральні цінності, вірування, сподівання тощо), якими керуються індивідами та групи. Таким чином, духовно-релігійне виховання як предмет вивчення являє собою сукупність структур, процесів, пов'язаних з функціонуванням суспільства на різних рівнях його організації, є системою регуляторів соціальних зв'язків, зразків поведінки тощо, є системою структур і відносин, пов'язаних з релігійним феноменом. Тому однією з головних проблем інституційно-соціологічного підходу є проблема визначення того, що відноситься до поняття «релігія».

В інституційно-соціологічному підході використовуються напрацьовані соціологією поняття і методи, без яких неможливе пізнання духовно-релігійного виховання як цілісної системи (група, роль, влада, культура тощо), ані пізнання окремих соціальних феноменів (сім'я, клас, економіка тощо) і всередині неї. Застосування соціологічного інструментарію та соціологічних методів у вивченні духовно-релігійного виховання є ефективним насамперед для його пояснення як соціальної підсистеми.

Е. Дюркгейм розглядає релігію як створений людиною соціальний інститут, а призначення релігії полягає перш за все в тому, щоб культивувати соціальне почуття, забезпечувати вплив колективу на індивіда. Таким чином, для Е. Дюркгейма релігійними являються всі колективні уявлення і вірування, якщо вони носять обов'язковий для всіх членів суспільства характер, і тим самим зв'язують індивіда і суспільство, підкоряють його останньому [5, с.19].

М. Вебер реконструює складні механізми взаємодії між різними суспільними верствами і групами, причетними до релігійних рухів, та між різноманітними економічними, соціальними, культурними чинниками в середині цих рухів [4, с.440].

Дослідження релігійного світогляду часто відбувається як вивчення релігійного етносу. Релігійний світогляд розмовляє переважно мовою міфів, але все ж таки він представляє собою інтелектуальну побудову, більш абстрактну в порівнянні з міфом в поняттях: погляд на світ в розвинутих релігіях – вчення церкви, теологія, релігійна філософія.

Отже інституційно-соціологічний підхід робить значний внесок у вивчення духовно-релігійного виховання в різноманітних його аспектах. Так як релігія явище складне та поліструктурне, то вона інтегрована в різноманітні сфери життєдіяльності людини, тому необхідні різні підходи до її дослідження. Не можна обійти увагою особистісно-психологічного підходу та зокрема таких важливих та взаємодоповнюючих один одного, як феноменологічний та теологічний підходи.

З позицій особистісно-психологічного підходу до духовно-релігійного виховання молоді розглядається як суб'єктивно-психологічний феномен, який задовільняє емоційні, пізнавальні, етичні, естетичні потреби людини. «Релігія, – писав Джеймс, – надає життю нової чарівності, яка набуває форми ліричної або устрімляється до суворості і героїзму... Вона породжує впевненість у спасінні, вливаючи сили в почуття любові...»[7, с157]. Сучасні психологи -релігієзнавці продовжують розвивати цю точку зору. На думку психолога В.Трильхааса, «релігійна віра допомагає людині розширити границі свого буття, консолідує внутрішні сили...»[7, с159].

Щоб пояснити виникнення релігійного явища, науковці шукали відповіді на питання про психологічне значення джерел релігії та релігійності. Вони вказували на різні фактори і будували різні теорії.

Згідно з теорією «релігійного інстинкту» людина переймає релігію завдяки успадкованій схильності. Інстинкти мають також велике значення для релігійного вияву. Одним із представників цієї теорії є Й. Пастушко (Польща). Він вважав, що релігійний інстинкт – це функція розумної природи людини, подібно тому, як в організмі діє функція дихання. Цей релігійний інстинкт або потяг, як основне нашарування в структурі людської свідомості, виявляється в пошуках щастя, у прагненні до досконалого життя, у відчутті залежності від абсолюту. Цей автор твердить, що якби визначити ці глибокі прагнення нічим іншим, як ілюзією, то доводилося би визначати, що людська природа сама себе ввела в оману [10, с.108].

Проте багато сучасних психологів не люблять говорити про релігійний інстинкт; вони воліють вважати це прагнення людини до трансцендентного рівня, до чогось більшого, однією з найрізноманітніших потреб людини. Духовні потреби людини сприяли б виникненню релігійного явища.

Хоча можна вважати, що деякі типи темпераментів мають більшу чи меншу схильність до релігійності, все одно неможливо приймати концепцію біологічного успадкування релігійності. Однак релігійність як готовність переступити через себе в напрямі трансцендентності суттєво пов'язана з людською природою. Це не означає, що в кожній окремій людині побачимо релігійність, але що в людині присутня схильність до релігії. Інші дослідники, які визначають присутність цієї схильності до релігії, не називають її інстинктом, а тенденцією або імпульсом для того, щоб підкреслити, що вона може бути тільки у людини, а відсутня у тварин. Американський фізіолог Вальтер Каннон сформулював принцип так званого гомеостазу (рівноваги): «кожна істота прагне до досягнення внутрішньої

рівноваги у своєму тілі» [6, с.238]. У людини, крім цього імпульсу, який спрямований до рівноваги через задоволення конкретних біофізіологічних потреб, існує ще один імпульс, властивий тільки людині. Цей імпульс прагне до реалізації проекту, який дає сенс життю. Це спричиняє у людини стан напруження або тенденції до цієї реалізації, стан, який ніколи не заспокоюється повністю. Іншими словами, у людини, крім біофізіологічних потреб, існують також особливі психічні та емоційні потреби.

Важливість особистісно-психологічного підходу до духовно-релігійного виховання молоді обумовлена тим, що цінність цілісності, тобто гармонійне поєднання всіх елементів свідомості, є однією з важливих характеристик здорової і повноцінної особистості. Цілісність свідомості забезпечує загальну напрямленість і продуктивність психічних процесів, їх рівноваги і стійкості. Релігія є ідеальним і загальнодоступним засобом інтеграції свідомості, оскільки задає людині просту і всеохоплюючу філософію життя, орієнтує на досягнення вищих цілей.

Феноменологічний підхід узагальнено відображає намагання вивчати феномен духовно-релігійного виховання без світоглядних та ідеологічних упереджень. Цей підхід особливу увагу концентрує на визначенні «священного», що для людини залишається «таємницею», зіткнення з якою викликає в неї протилежні почуття – священного страху, з одного боку, і – захоплення, благоговіння, поклоніння, з іншого духовно-релігійне виховання [9, с.215]. З цих позицій духовно-релігійне виховання не можна ідентифікувати з віруваннями, ритуалами та інститутами, які змінюються, будучи частиною соціальної реальності; релігію слід розуміти, як джерело усього людського існування, як «союз людини з Богом» [2, с.85]. Таким чином, феноменологічний підхід розглядає духовно-релігійне виховання як предмет дійсності.

Демографічно-середовищний підхід розглядає релігійну громаду, як один з найбільших чинників впливу на духовно-релігійне виховання молоді. Суспільство поділене на велику кількість релігійних громад, кожна з яких робить свій внесок на формування релігійності суспільства. Громада являє собою первинне об'єднання віруючих, які належать до певного релігійного напрямку. Релігійних індивідів об'єднує в громаду насамперед спільне визнання культивованого й поширюваного ними віровчення. Будучи добровільним об'єднанням осіб, що бажають разом задовольняти свої релігійні потреби, громада організаційно й структурно формується в безпосередній залежності від тих релігійно-доктринальних положень, які спільно сповідують члени цієї спільноти і бажають бути об'єднаними [1, с.155].

Поділ релігійної громади на окремі групи чи гуртки передбачає розв'язання одного завдання – налагодити безпосередній контакт із кожним членом громади. Відтак, постійно визначаючи стан його особистої релігійної підготовки, особистого позацерковного життя, можна здійснювати сталий контроль за його свідомістю. Тип громади визначає характер, рівень і якість зв'язку особи з релігійною організацією.

З позицій аксіологічного підходу духовно-релігійне виховання розуміється як процес становлення системи духовних цінностей особистості (універсальні, загальнородові сенси життя; про сенс життя різних групових суб'єктів (сім'я, нація); про сенс життя конкретної людини) [3, с.67]. З позицій цього підходу духовно-релігійне виховання розглядається як процес розвитку і саморозвитку особистості через залучення та інтеріоризацію християнських цінностей, високих моральних ідеалів та втілення зразків високоморальної поведінки у досвіді індивіда [8].

Результатом виховання є зорієнтованість молоді на християнські ідеали та духовні цінності; вияв власних якостей характеру; визначення важливості любові до людей, розуміння якості духовної особистості – сумління; здатність вільно робити моральний вибір і нести відповідальність; турботливість та добродійна діяльність, спрямована на благо інших; володіння навичками самоаналізу та самовиховання, наполегливість.

Висновки. Отже, духовно-релігійне виховання є явищем складним та багатогранним і потребує різноманітних підходів для його вивчення (інституційно-соціологічний, особистісно-психологічний, феноменологічний, демографічно-середовищний, аксіологічний тощо).

Перспективи подальших досліджень полягають у визначенні особливостей духовно-релігійного виховання в усіх його проявах і особливостях та пізнанні змісту цього феномену.

Список використаних джерел

1. Академічне релігієзнавство: підручник /за науковою редакцією проф. А. Колодного. Київ : «Світ знань», 2002. 288 с.
2. Дулуман Є.К. Релігія як соціально-історичний феномен. Київ: «Знання», 1995. 122 с.
3. Долгая Н.В. Різні підходи до визначення поняття «духовність» у наукових дослідженнях. *Наукові записки кафедри педагогіки ХНУ ім. В.Н.Каразіна*. Харків : Видав. центр ХНУ, 2004. Вип. 12. С.66–72.
4. Історія світової релігієзнавчої думки: хрестоматія / авт. та упор. В.І. Лубський, В.М. Козленко, П.І. Горбаченко. Київ : Тандем, 1999. 408 с.
5. Калінін Ю.А., Харьковщенко Є.А. Релігієзнавство. Київ : «Наукова думка», 1997. 458 с.
6. Пролеєв С.В. Духовность и бытие человека. Киев : «Наукова думка», 1992. 398 с.
7. Психологія з викладом основ психології релігії. Львів : «Свічадо», 1998. 337 с.
8. Саннікова Т.В. Духовне виховання молодших підлітків засобами християнської етики. Дис.. на здобуття наук. ступеня канд.. пед. наук за спец. 13.00.07 теорія та методика виховання. Інститут проблем виховання АПН України, Київ, 2007. 423 с.
9. Соціологія: підручник / під ред. В.Г. Городяненка. Київ : КНУБА, 2002. 384 с.

10. Угринович Д.И. Психология религии. Москва : «Политиздат», 1987. 352 с. С. 225.

Гузинец Олеся, Сидельник Галина

ОСНОВНЫЕ ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К ДУХОВНО-РЕЛИГИОЗНОМУ ВОСПИТАНИЮ МОЛОДЁЖИ

В статье обосновано, что духовно- религиозное воспитание является сложным и многогранным. Выяснено, что этот феномен требует разнообразных подходов для его изучения. Рассмотрены институционно-социологический, личностно-психологический, феноменологический, демографический, аксиологический подходы к духовно-религиозному воспитанию.

Ключевые слова: *духовно-религиозное воспитание, институционно-социологический подход, феноменологический подход, аксиологический подход.*

Guzynets Olesya, Siedelnyk Galina

LEADING THEORETICAL APPROACHES TO THE SPIRITUAL-RELIGIOUS EDUCATION OF YOUTH

It is substantiated that spiritual and religious education is a complex and multifaceted phenomenon. It is revealed that this phenomenon requires different approaches for its study. Institutional-sociological, personality-psychological, phenomenological, demographic-environmental, axiological approaches to spiritual-religious education are considered.

Keywords: *spiritual-religious education, institutional-sociological approach, personality-psychological approach, phenomenological approach, demographic-environmental approach, axiological approach.*